

Ненан (нохчийн) меттан
сица кхиарехь т1аьхьадисна берашна
лери́на йолу дешаран хьукматийн белхан программа
РАС (вариант 8.2) лери́на 1-4 классашна, 5 шаран

Разработчик: учителя начальных классов

1. Довзийтаран кехат

Дешаран предметан «Нохчийн мотт» 1-4-чу классашна лерина йолу белхан программа х1оттийна х1окху документин бух т1ехь:

- Федеральни Закон от 29.12.2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;

- Приказ Министерства образования и науки РФ от 19 декабря 2014 г. № 1598 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования обучающихся с ограниченными возможностями здоровья»;

- Приказ Министерства просвещения Российской Федерации от 21 сентября 2022 г. № 858 «Об утверждении федерального перечня учебников, допущенных к использованию при реализации имеющих государственную аккредитацию образовательных программ начального общего, основного общего, среднего общего образования организациями, осуществляющими образовательную деятельность и установления предельного срока использования исключенных учебников»;

- АООП НОО обучающихся с РАС ГБОУ «С(к)ОШИ для детей с ЗПР»;

- Учебный план образовательного учреждения, календарный учебный график;

- Положение о разработке рабочих программ учебных предметов, коррекционных курсов, утвержденное приказом директора от 30.05.2023 года № 47-од;

- Программа «Школа России» (с использованием Комплекта примерных рабочих программ по отдельным учебным предметам и коррекционным курсам для 1 дополнительного и 1 класса, адресованный обучающимся с расстройствами аутистического спектра;

Йуьхьанцара йукъарадешаран школа - мехала, керла, жьопаллин мур бу беран дахарехь: х1окху школахь д1адолало диллина долу дешар, кхузахь шорло цуьнан гонахарчу дахарца йолу йукъаметтигаш, хийцало йукъараллин дарж а, ша -шен вовзийта оьшуш хилар а совдолу. Т1аьхьа хиндолчу дерриге а дешаран бух кхуллу йуьхьанцарчу школашкахь. Йуьхьанцарчу школахь нохчийн матто, кхечу предметаца санна, меттан лилманан декъехь шен маь1ница а йоккха меттиг д1алоцу. Цуьнан дешарца а, кхетамца кхиорехь а доккха маь1на ду.

Маттах лаьцна хаарш, барта а, йозанан а кьамелан хаамаш караберзорца дешархойн таро хуьлу кхийолу дешаран предметаца кхиамца ламо, цуьнца цхьаьна гонахарчу дахарх дозуш долу шайн хаарш шордан.

«Школана хьалха лаьтта декхарш кхочушдарехь лаламат доккха маь1на ду ненан меттан, х1унда аьлча школо болх оцу маттахь д1аболорца караерзайо бери дахарехь гуллина а ненан маттахь билгалйолуш йолу а хьекьалан хазна. Оцу кийчачу буха т1ехь школо д1ах1оттабо ша кхид1а а бен болу болх, аьлча а дуьненах лаьцна болу берийн кхетам алсам а боккху, уьш г1иллакх-оьздангалла йолуш кхиорехь а царна дешар ламорехь а дерриге а декхарш кхочуш а до.

Вайн школашкара дешархой йукъараллин пайдечу къинхъегамна а, нохчийн къоман беркате тӀаьхье хинйолчу кепара а кечбаран декхарца цхьаьна царна нохчийн меттан хаамаш балар доккха маӀна долуш ду.

Йуьхьанцарчу муьрехь ненан мотт хьехаран коьрта декхар ду къамелан гӀуллакхан цхьадолу тайпанаш Ӏамор (къамелеладогӀаррий, цунах кхетаррий; вистхила Ӏаморрий; дешаррий, йозий). Цул сов, оцу муьрехь ондда бух кхолла беза ненан маттахь вовшашца тӀекаре хила хаарна, иза берашна хьехаран а, кхетош-кхиоран а коьрта гӀирс хилар хайтарна.

Программин бухе ехкина хӀара принципах:

-уьйран принцип, къамел кхиоран декъехь дешархой тӀекаре хила Ӏамор шегара лобхуш йолу;

-кхетамаллин принцип, мотт Ӏаморца доьзнарг кхетам болуш Ӏамор лобхуш йолу.

Программо маттаца дозург практически карадерзо дезарг къастийна ца Ӏаш, меттан хиламаш, цара маттахь дӀалоцучу меттиге хьаьжжина, хьалхатӀаьхьа уьш караберзор а тидаме эцна.

Нохчийн мотт Ӏаморехь дешархойн дешнийн барам совбаккхар а ду мехала. Жигара шех олуш болу дешнийн барам хӀора классехь билгалбеш тидаме эцнарг хӀара ду: оцу барамехь дешнаш берийн лексикехь хилахь, цара таро лур йу царна хӀора денна йоза - дешар Ӏаморан декъехь тӀекаре хила. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лексикийн барам 3000 гергга дош хила деза, царах 600 дош карадерзадо цара 1-чу классехь, 700-шолгӀачу классехь, 800-3-чу классехь, 850-4-чу классехь. Хьехархочо шен лаамехь церан барам совбоккхуш хӀора классехь йукъадало тарло кхин а 50-70 дош.

И дешнаш жигара карадерзор дӀахьо церан лексически цхьа маӀнаш хилар а довзуйтуш, омонимаш, синонимаш, антонимаш йовзийтарца, дешхьалхенийн, суффиксийн гӀоьнца цхьана орамах керла дешнаш кхолларца.

Дешархошна бовзуйту дешан фонетически, морфологически хӀоттам, цара Ӏамадо коьрта къамелан дакъош а, церан грамматически категореш а, предложенехь оцу къамелан дакъоша кхочушден синтаксически гӀуллакх а. Лексически а, грамматически декъехь дешнаш карадерзор деа шарахь дӀахьо.

Грамматически а, орфографически, а материал программы йукъа йалийна хӀора тӀейогӀучу классехь тӀеттӀа шоръйаран, кӀаргъйаран, чолхейаккхаран хьесапехь.

Программехь коьрта меттиг дӀалоцу тӀекаре хила Ӏаморан карадерзораш, шардарш кхиоран балхо. Барта къамел кхиор хила деза дешархойн коьртачу тидамехь уьш еша а, йаздан а Ӏемачу хенахь а, грамматикех болу хаамаш царна бовзуйтуш а, йозаелла тексташ хӀиттош а, упражненеш кхочушъеш а.

ХӀора урокахь берийн дистхилар алссам хила деза: хаттарш деш, царна жопаш луш, шайх лаьцна дуьйцуш, вовшашца къамел деш, хьехархочуьнца йукъаметтиг лелош, ешначун чулацам йухасхьабуьйцуш.

Дешан маӀни тӀехь а, аларна, нийсайаздарна а тӀехь бен болх биллина беш хилар мехала ду. Билгалийнчу темина, суьртах, бинчу тидамех, кинох лаьцна шайна еллачу кепаци а, шаьш а дийцаран, хаттаран, айдаран, тӀедожоран предложенеш, тексташ, диалогаш хӀитто Ӏамо деза бераш.

Йуьханцарчу ишколан белхан программы тӀехь Нохчийн мотт хьеха билгалдина 438 сахьт:

1-чу классехь 66 сахьт, кӀирнах 2 сахьт (33 белхан кӀира);

1-чу тӀаьхьакхиоранклассехь 66 сахьт, кӀирнах 2 сахьт (33 белхан кӀира) кӀирнах 2 сахьт (33 белхан кӀира);

2-чу классехь 102 сахьт, кӀирнах 3 сахьт (34 белхан кӀира);

3-чу классехь 102 сахьт, кӀирнах 3 сахьт (34 белхан кӀира);

4-чу классехь 102 сахьт, кӀирнах 3 сахьт (34 белхан кӀира);

2. Дешаран предметан чулацам

Хьалхара классехьдешаран нохчийн меттан предметан чулацам

Программехь «Нохчийн мотт» предметан чулацам билгалбина дешаран декъан тӀегӀанашка хьаьжжина.

1-чу классехь: абатал хьалхара мур, йоза-дешар Ӏамор, абатал тӀаьхьара мур.

Хьалхарчу классехь йоза-дешар Ӏаморан кхо мур бу: абатал хьалхара йа кечамбаран муррий, деша а, йаздан а Ӏамош болу абатан муррий, Ӏамийнарг тӀечӀагӀдеш болу абатал тӀаьхьара муррий.

Абатал хьалхарчу муьрехь бераш Ӏамадо предложенеш дешнашкий, дешнаш дешдакъошкий, дешдакъош аьзнашкий декъа.

Абатан оццу муьрехь дӀахьо дешархой кӀамеле ладогӀа Ӏамор лакхадоккхуш бен болх.

1-чу тӀаьхьакхиоран классехь йоза-дешар Ӏаморан чулацам билгалбеш программо тидаме эцна дешархойн кечам а тайп-тайпана хирг хилар. Цундела абатал хьалхара мур, цхьана агӀор, иза школе дахкале берашна Ӏемина йолу лексико-грамматически материал карлайаккхаран мур бу, вукху агӀор- йоза-дешар Ӏаморна кечамбаран а, кӀамел шардаран мур а бу.

Цуьнан Ӏалашо - школе дахкале барта кӀамелехь берашна карадирзина хаарш тӀечӀагӀдар а, кхиор а йу; берийн бошмашкахь кечам банза долчу берашна ладогӀа а, дийца а хааран йуьхьанцара шардарш дӀадахьар; вовшашца йукӀаметтиг дӀакхехьа а, йоза-дешар Ӏаморна а оьшшучу барамехь йолу дешнийн лексически хазна совьйаккхар; шайх кӀамелехь алсам пайда оьцуш йолу дешнийн грамматически форманаш жигара йахар; шуьйра евзаш йолчу кӀамелан кепех пайда оьцуш предложенеш кхоллар а.

Дешнаш а, предложенера грамматически конструкцеш карайоьрзу берашна кӀамел дечу муьрехь (гайтаман гӀирсаш тӀехь а, урокехь а, урокал арахьа а ловзарш дӀахьош, стихаш дагахь Ӏамочу хенахь а, шена гинчух, хезначух лаьцна дуьйцуш а, суьрташца болх беш а, упражненеш кхочушьеш а).

Йоза-дешар Ӏаморо шена чулоцу:

-дешан аьзнийн хӀоттам а, цуьнан маьӀна а, мукъа а, мукъаза а аьзнаш девзаш хилар, элп, аз кӀасто хаар, дешнаш, предложенеш йовзар;

-хаттаран, тӀедожаран предложенех пайда эцарца диалог дӀайахьа хаар;

-схьааьллачун чулацамах кхеташ а, хаттарш даларца йухасхьадийца а, доцца сюжетни суьртийн чулацам тӀехь дийцар-жопаш дала хаар;

-йуьхьанцара йоза-дешаран хаарш.

Йоза-дешар 1аморна кечамбеш аналитико-синтетически болх вовшахтуху: предложенеш дешнашка а, дешнаш дакъошка а, дакъош азнашка а докъуш; азнех дешдакъош а, дешдакъойх дешнаш, дешнех предложенеш а кхулуш.

Йоза-дешар карадерзочу хенахь барта къамел кхиоран болх а бу д1абахьа безаш, нохчийн маттахь йаздан а, еша а хааран йуьхьанцара бух а кхулуш.

Йоза-дешар 1аморан муьрехь берашна йовзуйту аз-элп ц1е йолу кеп, ткъа иза кхочушдо оза т1ера элпа т1е вигарца.

Абатан муьрехь бераша уьйр тосу къамелан азнашций, уьш элпашца гойтуш йолчу билгалонашций. Цара 1амадо элпеххий, дешдакъойххий дешнаш х1итто а, уьш д1адеша а. Цуьнца цхьаьна бераша 1амадо дешаран урокехь 1амийнчу рог1ехь, элпийн меженаш а, элпаш а йаздан, вуьшта аьлча йоза карадерзадо. Аз а, элп къастош болу белхаш биллина вовшахтоха беза (хезаш йазьен диктанташ).

Абатал т1аьхьара мур лексико-грамматически балхана лерина хуьлу. Цуьнан 1алашо дешархойн къамел кхиор йу. Боккха тидам т1ебохуйту элпаш нийсайаздарна -каллиграфина. Меттан азнаш, дешнаш, синтаксически конструкцеш йовзарца цхьаьна, къамел даран тайпанаш а карадоьрзу царна (алар, ладог1ар, ешар, йоза).

Барта а, йозанан а къамел кхиоро х1окху муьрехь берийн кху тайпана карадерзораш хила дезар шена чулоцу:

-азнаш, азнийн цхьаьнакхетарш, дешдакъош ала а, буйцучу нохчийн маттах кхеташ а хилар;

-йоза-дешар 1амочу хенахь диалог д1айахьа хууш хилар;

- кхеташ, шера, къастош еша хууш хилар;

-каллиграфин лехамашна жоп луш, орфографин, пунктуацин бакьонаш ларьеш, йозанан 1аморан а, талламан а декъера белхаш нийса кхочушбан хууш хилар;

Йозанан белхаш кхочушбеш тидаме эца деза иштта х1ора беран каллиграфически кхачамбацарш а: элпан д1асатаь1на хилар, цуьнан лекхалла а, шоралла а, сизал арадалар, элпан сурт талхийна хилар и д1. кх. а. Цу 1алашонца тетрадаш т1ехь элпийн хила ма-еззара йолу кепаш йала еза, церан вукху элпашца хоттадалар муха хила деза а гойтуш (1-чу классехь х1ора дешархочун тетрадаш т1ехь).

Ц1енайаздаран урокахь кхочушбечу белхан барам 1-чу классехь 1 могланал лахара хила ца беза.

Йоза йаздан 1аморан г1уллакх чекхдолу дозуш долу къамел кхиоран хаарш, шардарш карадирзинчул т1аьхьа. Йозанан къамел кхиор 1-чу классехь дуйна хаддаза д1адахьа деза тайп-тайпана кечамбаран упражненеш кхочуштьарца. И упражненеш т1ехьажийна хила еза предложенеш нийса х1итто а, билгала, оьшшуш долу дешнаш далорца шен ойланаш йоцца, кхеташ а, царна йукъара бахьанин а, т1аьхьалонан уьйрийн кхетам луш, йало хаа

2-4 -чу классашкахь цхьаьнадог1уш (комплексно) къамел кхиор, грамматикин а, орфографин а пропедевтически курс.

4-чу классехь а, кхул хьалха йолчу классехь санна, коьрта 1алашо дешархойн барта а, йозанан кьамел кхиор йу, гонахарчу дахарх болу хаамаш шорбеш, ши мотт (оьрсийн, нохчийн) анализ, синтез йан хаарца а, бустуш талларца а доьзна долу дешархойн лингвистически хаарш к1арг а деш. Кху кепара сочиненеш йазьйан хаар а карадерзон там болуш ду (ойлайаран кеп шеца йолу дийцар, ши х1ума вовшашца йустуш йазьен сочинени, суртх1отторан кеп шеца йолу сочинени-дийцар).

Комплексно кьамел кхиоро шена чулоцу:

-школехь а, школал арахьарчу дахарехь а т1екареш д1акхехьа оьшучу барамехь ладог1а а, кьамел дан а, еша а, йаздан а карадирзина хилар;

-йуьхьанцара школа чекхьйаьккхича кхид1а а деша таро лучу кепара а, вовшашка парг1ат бистхила аьтто беш а болу дешнийн барам дешархочун хазнехь хилар;

-кьамелан диалогически кеп практически карайирзина хилар (кьамел дар, кьамелаца кьовсам д1абахьар); дешар т1ехь а, йукьарчу декьехь кьамелехь оьздангалла ларьйан хаар: салам-маршалла хаттар, 1одикайар, баркалла алар, дехар дар;

-монологически кьамелан т1еххулара форманаш карайирзина хилар: бинчу балхах лаьцна барта жам1 дар, цхьана билггалчу теманаш лаьцна шена хетарг алар, планан а, хаттарийн буха т1ехь шен тексташ кхоллар;

-дешархойн кьамел дан хааран хьуьнарш кхиор, шен маттахь вистхила а, вовшашца кьамеле вала а хаар, кхид1а деша хьуьнар хилар;

-нохчийн мотт дуьнене болу хьежам совбакхарехь а, кхечу культурашца з1е тасаран оьшуш болу г1ирс хилла д1ах1отта безаш хиларх кхетар.

Барта кьамел кхиьна а, ешар карадирзина хиларал сов, дешархойн йозанан кьамел, цуьнан хат1 карадерзоран хаарш а хила деза.

Йуьхьанцарчу классашкахь йоза йаздан 1аморан декхар дешархошкахь х1ара карадерзораш, шардарш кхиор ду:

-нохчийн дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу йозаелла тексташ т1ера нийса схьайазьйан хаар;

-ладог1арца орфографически а, пунктуационни а бакьонаш ларьйарца текст нийса д1айазьйан хаар;

-шен дозаделла йозанан кьамел кхиьна хилар (хаттаршна жопаш дала, 1аморан изложенеш а, сочиненеш йазьйан хаар).

Йозанан белхаш кхочушбеш тидаме эца деза иштта х1ора беран каллиграфически кхачамбацарш а: элпан д1асатаь1на хилар, цуьнан лекхалла а, шоралла а, сизал арадалар, элпан сурт талхийна хилар и д1. кх. а. Цу 1алашонца тетрадаш т1ехь элпийн хила ма-еззара йолу кепаш йала еза, церан вукху элпашца хоттадалар муха хила деза а гойтуш (1-чу классехь х1ора дешархочун тетрадаш т1ехь, 2-4 классашкахь- хаьржина).

Ц1енайаздаран урокахь кхочушбечу белхан барам 1-чу классехь 1 могланал лахара хила ца беза, 2-чу классехь- 3 могланал, 3-4 классашкахь- 3могланал.

Йоза йаздан 1аморан г1уллакх чекхдолу дозуш долу кьамел кхиоран хаарш, шардарш карадирзинчул т1аьхьа. Йозанан кьамел кхиор 1-чу классехь дуьйна хаддаза д1адахьа деза тайп-тайпана кечамбаран упражненеш

кхочушъярца. И упражненеш тӀехъажийна хила еза предложенеш нийса хӀитто а, билгтала, ышшуш долу дешнаш далорца шенойланаш йоцца, кхетап а, царна йукъара бахъанин а, тӀаьхъалонан уьйрийн кхетам луш, йало хаарна а.

Нохчийн мотт Ӏаморехъ кхиамаш хир бу, нагахъ санна Ӏорсийн маттахъ дешархоша карадерзийнчу хааршна тӀетевжаш Ӏамош белахъ. Масала, цхъатерачу грамматико-орфографически хиламех пайдаэцарца (аз, элп, мукъа, мукъаза аз боху кхетамаш; доккха элп; дош сехъадаккхар; предложених, дешдекъах, дашах болу кхетамаш и дӀ. кх. а.). Цара гӀо дийр ду кхиамца материал караерзорехъ а.

4 класс чекхйоккхуш дешархочунна нохчийн мотт тоъбал Ӏемина хила беза, кхидӀа а деша аьтто бечу а, берийн вовшашца йолу йукъаметтигаш дӀакхехъа таро лучу а барамехъ.

Тематически планашкахъ нохчийн мотт кхаа декъехъ балийна бу: хьалхарчу декъехъ теоретически хаамашца йозаелла теманаш а, ситуацеш а йу; шолгӀачу декъехъ хьалхарчу пунктехъ билгалйинчу темица йозаелла маттах лаьцна коьчал йу; кхоалгӀачу декъехъ дешархочо кхочушден гӀуллакхаш ду довзуйтуш.

Коммуникативни гӀуллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу йукъаметтигаш дӀакхехъаран теманаш, хьелаш. Алсам пайда Ӏоцу тема-доьзал, Ӏер-дахар, дешаран, дешархочун, хьехархочун йукъаметтигаш. ХӀора муьрана тема билгалйо гонахарчу дахарна йукъара хиламаш билгалбахархъама. И бахъана долуш кхоллайала тарло текст Ӏамочу маттехъ. Бакъду, кхоллалучу хьелашка хьаьжжина теманаш кегийчу теманашка екъайала а тарло, уьш а хӀора муьрехъ шайн башхаллаш йолуш хир йу. Масала, йуьхъанца алсам пайда Ӏоцург ловзаран кепара тема елахъ, мотт караберзарца доьзна и теманаш дешаран, хӀума довзаран декъаца а йоьзна хир йу тӀаьхъа.

Меттан материал, теманашца а, хьелашца йозаелларш, меттан тӀегӀланашца билгалйина йу: лексика, фонетика, грамматика

Лексически цхъааллаш караерзор шен-шен муьрехъ дӀахьо, Ӏамош йолчу темига а, хьелашка а хьаьжжина.

Фонетика йовзийтар алсам шайх пайда Ӏоцучу къамелан аьзнаш довзийтарца а, царах дешдакьош а, дешнаш а кхолларца гайтина. Нийсайаздаран пропедевтически курс йалийна йоза-дешар Ӏаморан декъехъ. Цул тӀаьхъа и курс систематически хулий дӀахӀутту.

Грамматика йовзийтина типовой шайх олучу конструкцешца а (къамелан кепаш), царна беллачу кхетамашца а: дешархошна карайирзина хила еза грамматически кепаш.

Текстийн коьчал

ХӀума довзаран а, Ӏер-дахаран а, ловзаран а кепара дешар Ӏаморан тексташ. Исбаьхъаллин тексташ (стихаш, туьйранаш, дийцарш) Ӏамийнчу темица а, хьелашца а йозаелла йолу.

Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:

-тайпа, тукхам;

-цӀе, ден цӀе;

-нохчийн а, т1еэцна а ц1ерш;
-тайп-тайпанчу къаьмнийн ловзарш.

Йоза-дешар 1амор

Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу йукъаметтигаш д1акхехьаран теманаш: доьзал, 1ер-дахар, 1илманан (берана самукъане а, пайден а хир йолчу кепара), ловзаран.

Теманаш: Школа. Доьзал. 1алам (ораматаш, дийнаташ). Стоьмаш, хасстоьмаш. Деза денош. Вина (йина) де (сан, сан гергарчеран, доттаг1ийн). Даймохк. Г1ала. Йурт. Вайн Республика, вайн мохк.

Маттаца доьзна хаарш кхиоран коьчал.

Лексика: дош, цуьнан маь1на. 1амош йолчу теманашца дозаделла дешнаш карладахар а, жигарадахар а.

Фонетика а, орфоэпи а: аз хазарца къастор, мукъанаш, мукъазнаш, къоранаш, зевненаш нийса алар а, йаздар а. Т1еэцначу дешнашкахь бен ца лела элпаш билгалдар.

Грамматика: дожарийн маь1на; къамелан дакъош; предложенеш: цхьаналоттаман, шинах1оттаман (кху кепара: ц1ердош +билгалдош+ хандош); диалогически цхьааллаш: хаам -хаттар - ж оп.

Текстаца йозаелла коьчал

1аморан тексташ 1ер-дахаран кепара. 1амош йолчу теманашца йог1у дешаран, х1ума довзаран тексташ. 1амош йолчу теманашца йог1у дийцаран кепара исбахьаллин тексташ (стихаш, туьйранаш, дийцарш).

Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:

-х1ума йууш лело деза г1иллакх;

-чохь, арахь лело деза г1иллакх;

-ц1ахь кхобу дийнаташ (тайп-тайпанчу къаьмнийн);

-ц1ахь кхобучу хьайбанашна а, дийнаташна а техкина ц1ерш.

Барта а, йозанан а къамел кхиор.

Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу йукъаметтигаш д1акхехьаран теманаш: ловзаран, 1ер-дахаран, дешаран.

Теманаш: Ц1а. Доьзал. Вовшийн довзар. Школа: урок, перемена, каникулаш. Адам а, могушалла а. Дийнан хан, шеран хан, беттийн ц1ерш. Туьканахь, школан буфетехь, нохчийн къоман даарш. Транспорт. Туька: эцар, мах д1абалар. Хьуна хазакхетарг.

Маттаца доьзна хаарш кхиорна лерина коьчал.

1амочу темица доьзна долу дешнаш карладахар а, жигарадахар а. Т1еэцначу дешнашкахь бен ца лела аьзнаш: ф, ы, ё, щ.

Грамматика: х1окху дешнашца йолу (мегар ду, мегар дац) предложенеш, цхьанатайпанарчу меженашца йолу предложенеш. Диалогически цхьааллаш: хаам-хаттар-хаам, хаттар-жоп-хаттар.

Диалогически кепара х1ума довзийтарх лаьцна йолу 1аморан тексташ, 1амочу темица дог1учу туьйранашна а, берийн произведенешна т1ера а дакъош.

Култура кхиоран декъехула йолу коьчал:

- типологически гергара долу нохчийн, оьрсийн туьйранаш;
- вайн къоман сувенираш;
- Россин къаьмнийн деза денош;
- нохчийн къоман даарш;
- Россин халкъийн г1иллакхаш а, ламасташ а.

Комплексно къамел кхиор.

Грамматикин а, орфографин а пропедевтически курс.

Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу йукъаметтигаш д1акхехьаран теманаш: 1ер-дахаран, дешаран, 1илманан-х1ума доьзийтаран, социальни.

Теманаш: шеран хенаш (аьхке, гуьйре, 1а, б1аьсте). Нохчийн поэташ а йаздархой, дукхаеза книга, халкъан туьйранаш. Космонавтика. Культурехь, 1илманехь, техникехь баьхна кхиамаш. Толаман де.

Маттаца доьзна хаарш кхиоран коьчал.

1-3-чуй классашкахь фонетикехула, морфологехула, грамматикехула карадерзийна хаарш, шардарш жигарадахар. Синонимех, антонимех болу кхетам. *Къамелан дакъош:* ц1ердешнийн легарш; хандешан билгалза кеп, хенаш; билгалдешнийн дожар; йаххьийн ц1ерметдешнаш, куцдешнаш, масаллин, рог1аллин терахьдешнаш. Предложенин цхьанатайпанара меженаш. Чолхе предложени (ткъа, амма, делахь а) хуттургашца.

Графика: элпийн ц1ерш, доккха элп адамийн, г1аланийн ц1ерашкахь. Орфографи. *Пунктуаци.* Къамел кхиор: диалогехь дакъалаца а, доцца монологически аларш а, чолхе йоцу йозанан тексташ а х1итто а, орфографически, пунктуационни а бакьонаш ларьеш йаздан а хаар. Йуьхьанцарчу школахь дешна волуш кхид1а а деша кийча волуш кхийина хилар.

Култура кхиоран декъехула йолу коьчал:

- нохчийн ц1ерш, фамилеш;
- нохчийн къоман ловзарш а, ловзоргаш а;
- нохчийн берийн эшарш;
- нохчийн халкъан деза денош, ламасташ, г1иллакхаш;
- нохчийн къоман даарш.

Цуьнца цхьаьна кхийолчу дешаран предметийн санна, ненан матто йуьхьанцарчу муьрехь кхочушдан деза цхьадолу мехала йукъара г1уллакхаш а:

- дешархойн 1аламах а, йукъараллих а долу хааршший, 1илманан йуьхьанцара кхетаммий кхиор;
- логически а, васт х1отторан а ойла кхиор;
- къинхъегаме а, цуьнца цхьаьна дешаре а болу лаам кхиор;
- лакхарчу классашкахь кхиамца деша бераш кечдар;
- гонахарчу дахарца йолу йукъаметтиг а, нахе йолу нийса дог-ойла а кхетош-кхиор.

3. Предмет 1аморца доьзна долу жам1аш

Йуьхьанцарчу школахь нохчийн мотт 1аморан личностни жам1аш:

Йуьхьанцара школа чекхъйаьккхинчу дешархочуьнгахь нохчийн меттан программа караерзоран декъехь хила деза хаарш:

-нохчийн мотт пачхьалкхан мотт а, иза уьйран а, гонахара дахар довзаран а г1ирс хиларх кхеташ хилар;

-школан а, йукъараллин а дахарехь нохчийн меттан хаарех пайда эца хьуьнар хилар;

-нохчийн мотт къоман культурин а, синъобздангаллин а мехаллийн цхьа т1ег1а лара дезарх кхеташ хилар;

-тайп-тайпанчу хьелашкахь шен нийсархошца а, баккхийчаьрца а йукъаметтигаш лело хаар карадерзор, мехалчу х1умнашка а, синъобздангаллин мехаллашка а экаме хила везарх кхеташ хилар;

-нохчийн мотт пачхьалкхан мотт а, иза уьйран а, гонахара дахар довзаран а г1ирс хиларх кхеташ хилар;

-школан а, йукъараллин а дахарехь нохчийн меттан хаарех пайда эца хьуьнар хилар;

-нохчийн мотт къоман культурин а, синъобздангаллин а мехаллийн цхьа т1ег1а лара дезарх кхеташ хилар.

Йуьхьанцарчу школахь нохчийн мотт 1аморан метапредметни жам1аш:

-хезаш долу къамел цхьатера т1елацар (баккхийчара а, шен нийсархоша а олург, берийн радиопередачашкахь, аудиозаписашкахь, кхечу хаамийн технологийн кепашкахь хезарг);

-дешнаш, дешдакъош, аьзнаш, аьзнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш ала а, х1итто а карадирзина хилар;

-билгалийнчу темина диалог х1отто, даьржина а, доцца хаттаршна жоьпаш дала а, диалог д1айоло а, чекхъйаккха дог дар карадирзина хилар;

-кечам бина а, боцуш а, кхеташ, сиха къастош ешар, текст йоцца а, хоржуш а йуха схьайийцар карадирзина хилар;

-хьехархочун г1оьнца а, ша а, орфографически а, пунктуационни а бакъонаш ларъеш талламан а, 1аморан а кепара белхаш кхочушбан хаар карадирзина хилар;

-ша йазбина белхаш талла а, нохчийн маттах шен долчу хааршна вукху предметашца дустарца анализ йан а хаар карадирзина хилар;

-нохчийн меттан чулацаме хьаьжжина йуьхьанцарчу дешаран материальни а, хаамийн а гонахехь болх бан хаар карадирзина хилар;

-школахь а, школал арахьа а нийсархошка а, баккхийчаьрга а вистхила хаар карадирзина хилар.

Йуьхьанцарчу школахь нохчийн мотт 1аморан предметни жам1аш:

-ладог1а хууш хилар: дуьйцучун чулацамах а кхеташ, къамел хазаран хьесапехь т1елацар;

-нохчийн меттан фонетически система евзаш хила езар: мукъа а, мукъаза а элпаш а, аьзнаш а къасто, дешнаш дакъошка декъа а, аьзнаш ала а хууш хилар;

-шен меттан доцу (т1еэначу дешнашкахь бен ца лела) аьзнаш а, аьзнийн цхьаьнакхетарш а довза а, нийса схьаала а хууш хилар;

-дешнаш, церан грамматически форманаш а евзаш, уьш муха кхоллаелла а, царах предложенеш вовшахтаса а, къамелехь пайда эца а хууш хилар;

-нийсайаздаран бакьонаш евзаш хилар: доккха элп, дешдакьошца дош сехьадаккхар, сацаран хьаьркаш;

-карадирзинчу хаарех дешаран а, вовшашца йолчу йукьаметтигашкахь а пайда эца хууш хила везар: диалог д1айахьа, хаттаршна жобпаш дала, евзаш йолчу лексикин бараме хьаьжжина, шегара хаттарш х1итто, текст йухасхьайийца, суьрташка хьовсуш предложенеш, тайп-тайпанчу теманашна билгалйинчу тематически кепашца йоцца монологически тексташ х1итто хууш хилар (чолхе доцу суртх1оттор, дийцар, ойлайар);

-хезаш а, шен дагахь а, къастош а еша къаьстина предложенеш а, тексташ а цхьаьна, хууш хилар.

Дешархошна хуур ду:

-ненан маттахь дечу къамеле ладог1а а,цунах кхета а;

-къамела йукьара предложенеш къасто,предложенеш дешнашка екъа,дешнаш дешдакьошка декъа,дешнех предложенеш х1итто;

-дешнашкара аьзнаш къасто,церан рог1алла билгалъйаккха;

-дехий,доций мукъа аьзнаш а,цара билгалдеш долу элпаш а билгалдаха;

-мог1анан а. даккхийа а элпаш нийса цхьаэшшара йаздан а,уьш дешнашкахь вовшахтаса а;

-зорбанан а,куьйга а шрифтаца йаздина дешнашший,предложенешший т1ера схьайазъйан;

-диктовка йарца,г1алаташ а доцуш,дешнаш а,3-5 дашах лаьтта предложенеш а йазъйан;

-предложени йолош доккхачу элпах нийса пайдаэца а,цуьнан чаккхенга т1адам билла а;

-билгалчу цхьана темина(шен тидамех йа сюжетни суьртех пайда а оьцуш) жимо барта дийцар х1отто;

-хьехархочун хаттарийн г1оьнца а. уьш доцуш а жимо текст йуха схьайийца;

-«Абата», т1ера тексташ еша,дагахь 1амийна стихотворени,къамелан аьзнийн культуран бакьонаш а ларъеш,д1аеша.

Йуьхьанцарчу школахь нохчийн мотт 1аморан 1алашонаш:

-т1екаре хила дезаран, йоза-дешар кхид1а а 1амо дезаран 1алашонца нохчийн мотт караберзор;

-къамелдаран хьуьнарш кхиор, нохчийн маттахь вовшашца т1екаре лело хаар;

-нохчийн меттан лексикех, фонетикех, грамматикех болу т1еххулара хаамаш караберзор;

-ладог1а, вистхила, шен маттахь еша, йаздан хаар карадерзор;

-Нохчийн Республикин пачхьалкхан нохчийн матте шовкъ кхоллар, шен къоман культурин дакъа иза хиларе терра.

Дешаран предметан чулацаман мехаллин аг1онаш:

Йуьхьанцара школа чекхъйаьккхинчу дешархойн программа караерзийча хила деза жамлаш:

-дешархой синъобздангаллин мехаллаш евзаш, къоман г1иллакх-обздангаллин баххаш т1ехь кхиьна хилар;

-добзалан дахар девзаш хилар;

-къоман культура а, бусулба дин а девзаш хилар;

-Росси пачхьалкхан гражданин ша вуйла хууш хилар;

-синъобздангаллин мехаллаш кхиор дешархойн коьртачу г1уллакхашна т1е дахар: урокийн, урокел арахьарчу а, йукъараллин пайдечу а.

4. Тематически планировани

1-ра класс

№ п/п	Меттан декъехула теманаш	Сахьт	Дешархочо кхочушдечу коьртачу г1уллаккхийн мах хадор
1	Абатал хьалхара мур	16	1амош йолчу теманашка хьаьбжжина дешнаш карадерзор. 1амош йолчу теманашка хьаьбжжина дешнаш карадерзор.
2	Абатан мур (йоза 1амор)	50	
	Дерриге	66 с	

1-ра т1аьхьакхиоран класс

№ п/п	Меттан декъехула теманаш	Сахьт	Дешархочо кхочушдечу коьртачу г1уллаккхийн мах хадор
1	Абатан мур (йоза 1амор)	16	1амош йолчу теманашка хьаьбжжина дешнаш карадерзор. 1амош йолчу теманашка хьаьбжжина дешнаш карадерзор.
2	Абатан мур (шалха элпаш)	50	
3			
	Дерриге	66 с	

2-г1а класс

№ п/п	Меттан декъехула теманаш	Сахьт	Дешархочо кхочушдечу коьртачу г1уллаккхийн мах хадор
1	1аминарг карладаккхар	4	Хаьар ду предложени кхочуш хилла йаьлла ойла гойту дешнаш дуй. Хуур ду суьртийн г1оьнца, шайна гинчух пайда а оьцуш предложениш х1итто. 1емар ду предложени дешнашка йекъа. 1емар ду дешнаш алфавитан рога1аллехь д1анисдан. Хуур дуй элп йукъадог1у дешнаш нийса йазда, уьш цхьана мога1анера вукху мога1ане нийса сехьадаха. Бераша дешнех предложенеш х1иттор йу. Хуур ду дехий, доций мукъа аьзнаш долу дешнаш предложенин ма1ане хьажжина нийсайаздан.
2	Къамел.	2	
3	Аьзнаш а, элпаш а.	14	
4	Дош а, дешдакъа а. Дешнаш сехьадахар.	19	
5	Предложени а, текст, а.	10	
6	Шалха элпашца билгалдеш долу мукъа аьзнаш а, уьш йозанехь билгалдахар а.	20	
7	Къамелан дакъош.	19	
8	Гергара дешнаш.	10	
9	1амийнарг карладаккхар.	4	
	Дерриге	102 с	

3-г1а класс

№ п/п	Меттан теманап	Сахът	Дешархочо г1уллаккхийн мах хадор
1	1амийнарг карладаккхар.	5	Хуур дуй элп йукъадог1у дешнаш нийса йазда, уыш цхъана моґланера вукху моґлане нийса сехъадаха. Бераша дешнех предложенеш х1иттор йу. Хуур ду дехий, доций мукъа аьзнаш долу дешнаш предложенин маґлане хъажжина нийсайаздан. Девзар ду нохчийн маттан шатайпана мукъаза аьзнаш, йозанехь царех пайдаэца хуур ду. Берашна хуур ду элпаш Г1, Ч1, К1, Къ дешнашкахь нийса йаздан ЕВ,- ОВ,- -АБВ- йукъадог1у дешнаш.
2	Аьзнаш а, элпаш а.	5	
3	Дош.Дешадакъа.Дош сехъадаккхар.	11	
4	Предложени.	6	
5	Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш.	7	
6	Текст.	3	
7	Дешан хоттам.	18	
8	Къамелан дакъош.	18	
9	Билгалдош.	8	
10	Хандош.	13	
11	Шарахь 1амийнарг карладаккхар.	8	
	Дерриге	102 с	

4-г1а класс

№ п/п	Меттан теманап	Сахът	Дешархочо г1уллаккхийн мах хадор
1	1амийнарг карладаккхар.	16	Девзар ду маґлна, хаттарш. Йвзар йу грамматически билгалонаш (терахь, дожар, легар, класс); йевзар йу доллара, йукъара ц1ердешнийн башхаллаш (цхъана х1уманах йаккъа тиллина ц1е, массо а х1уманах йаккха тиллина ц1е). Предложенехь лелош долу синтаксически г1уллакхаш). Хуур ду церан дожар, терахь, легар билгалдаккха. Хуур ду къамел, предложенеш къасто. Хуур ду дешнаш билгалдаха. Йевзар йу предложенин меженаш. Хуур ду предложенин тайпанаш къасто. Девзар ду аьзнаш, элпаш. Хуур ду церан башхаллаш йийца (мукъа, мукъаза; зевне, къора; дехий, доций). Девзар ду алфавитан массо а элп. Хуур ду къамел, предложенеш къасто.
2	Ц1ердош.	18	
3	Билгалдош.	16	
4	Терахьдош.	7	
5	Ц1ерметдош.	7	
6	Хандош.	17	
7	Чолхе предложенеш.	5	
8	Т1едерзар	2	
9	1амийнарг карладаккхар.	14	
	Дерриге:	102 с	

Дешаран предмет 1а моран г1ирсаш, аьттонаш

Книгаш-справочникаш

Авторы учебников	
1,1 доп класс	Абат. Э.Х.Солтаханов, И.Э. Солтаханов, С.Э.Эдилов. «Грозенский рабочий» 2022 шо.
2 класс	Нохчийн мотт. Э.Х.Солтаханов, И.Э.Солтаханов. «Грозенский рабочий» 2022 шо.
3 класс	Нохчийн мотт. Э.Х.Солтаханов, И.Э. Солтаханов, С.Э.Эдилов. «Грозенский рабочий» 2022 ш. о. з. з. з.
4 класс	Нохчийн мотт. Э.Х.Солтаханов, И.Э. Солтаханов, С.Э.Эдилов. «Грозенский рабочий» 2022 шо.

-Книга «Нохчийн мотт» Солтаханов Э.Х., Солтаханов И.Э 2022 г.

-Белхан тетрадаш «Йоза йаздаран кеп» Солтаханов Э.Х. 2022 г.

-Книга «Дешаран 1а мат» С.А. Алиева, Б.С-А. Касумова 2021г.

-Журнал «Стелалад».

-Ж. Махмаев «Некъан абат».

-С. Эдилов «Байт-абат».

Кабинетан технически г1ирсаш:

-Мультимедийни компьютер

-Мультимедиа проектор

-Интерактивни у

-Магнитни у